

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th August, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA EMPATIYA MUAMMOSINI NAZARIY TAHLILI XUSUSIDA

Rahmonova Feruza Istamovna

Osiyo xalqaro universiteti Pedagogika va
psixologiya mutaxassisligi 1 kurs magistranti

Mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosati sohasida bir qancha ishlar amalga oshirildi. O'tgan vaqt ichida yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, mamlakatimiz istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir shijoatli yoshlarni tanlash borasida keng ko'lamli vazifalar o'rtaga tashlandi va alohida bir tizim yaratildi.

Albatta, ta'limga e'tibor bermay turib buyuk o'zgarishlarni ko'zlab bo'lmasligini jahon tajribasi allaqachon isbotladi. Shu boisdan ham Yangi O'zbekistonda yoshlarimizning sifatli ta'lim olishlari uchun qulayliklar yaratish shu soha vakillari oldiga qoyilgan muhim talablardan biri bo'ldi. Maktab sohasida qilingan o'zgarishlar barcha o'qituvchilar kabi maktab psixologlari oldiga ham qator vazifalarni yukladi. Endilikda maktablarda o'quvchi soniga qarab ikki va undan ortiq psixologlar faoliyat yuritishi ushbu soha vakillarining har bir o'quvchiga individual yondashish imkoniyatini yaratdi. Ushbu magistrlik dissertatsiyasi ham aynan o'spirin yoshdagi maktab o'quvchilarining empatik xususiyatlarini aniqlashga va ularni rivojlantirishga qaratilganligi bois "O'spirinlik yoshida empatiyaning namoyon bo'lishi va uning psixologik xususiyatlari" deb nomlanadi. Psixologik adabiyotlarda empatiya tushunchasi XX asrning 50 yillarida keng tarqalgan bo'lib, o'sha davrlarda olimlar "hamdardlik" so'zinini tushunish, sezgirlik, hissiy sheriklik kabi keng ma'nolarda qo'llashgan.

Psixologiya fanida hozirga qadar empatiya muammosining umumiy qabul qilingan tushunchasi mavjud emas. Tadqiqotchilarning orasida mazkur tushunchaning tahlilida, strukturasi, analizida, sistemalashdagi yondashuvlarda, vujudga kelish mexanizmlarida va shuningdek, ma'nosini yoritishda farqlar kuzatiladi.

Empatiya muammosi o'rganish uzoq tarixga borib taqalib, falsafaning etika va estetika sohalari doirasiga kiritilgan va quyidagicha ta'riflangan: "Empatiya bu - boshqa shaxsni ongda ratsional-emotsional-intuitiv aks ettirish shaklidir".

Hissiy jarayonlarda boshqa shaxsning hissiy xatti-harakatiga javoban o'z munosabatini bildirish **empatiya** deb nomlanib, psixologiya fani esa empatiya atamasiga o'zini boshqa odam bilan ichki identifikatsiyalash, qisqa qilib aytganda,

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th August, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

hamdardlik qobiliyati deb ta'rif beradi. Empatik xususiyati yuqori bo'lgan shaxslar empatlar deb atadi.

Nemis psixologi V.Vundt empatiyani oddiy assimilyatsiya jarayonlari bilan tenglashtirdi va empatiya haqidagi qarashlarini shunday izohlaydi: "Empatiya – bu idrok etish jarayonining bir turi bo'lib, u ob'ektga ba'zi bir muhim aqliy mazmun hissiyotlar yordami bilan kiritilganligi va shu bilan ob'ektning introyeksiya qilinishi bilan ajralib turadi, bu tarkib sub'ektga o'ziga xos moslashuvi tufayli o'zlashtiriladi. Obyektini sub'ektga shunday bog'laydiki, sub'ekt, ta'bir joiz bo'lsa, o'zini ob'ektida his qiladi».

Keyinchalik Vundtning yurtdoshlari psixolog va fiziolog E.Shtayn va E.Gusserlar o'z izlanishlari davomida empatiyatiya mavzusiga ham to'xtalib, shunday ta'rif beradilar: “empatiya-bu boshqa ong tajribasini va fenomenologik holatni boshdan kechirish, boshqasining ontologiyasini asoslashdir”.

Amerikalik mashhur psixolog, gumanistik psixologiya asoschilaridan biri Karl Rojers empatiyani boshqa inson bilan mavjud bo'lish usuli deb ta'riflagan. Olimning fikricha, empatiya o'zganing ichki dunyosiga kirib, unda o'z turar joyidagidek o'zini his qilishdek tushuncha bo'lib, boshqa odamda doimiy ravishda sodir bo'layotgan hissiy ma'nolardagi o'zgarishlarga sezgir bo'lish hamdir.

Yana bir o'z davrining zabardast psixologi K.G. Yung empatiyaning mohiyatini sub'ektiv tarkibni proektsiyalashda ko'rdi. Uning fikricha, empatiyaning mohiyati, sub'ektiv proektsiyadir. Buning mazmuni, undan oldingi ongsiz harakatda uzini kora olish. Bu obyekt ma'lum darajada o'z-o'zini qisman faolligini vayron qiladi va shunday empatizanning sub'ektiv mazmunini idrok etishga moslashadi. Yung empatiyani ekstroversiya, moslashish va himoya mexanizmi sifatida ko'rdi.

Olimlarning fikrlari bir-birini inkor etmasada ta'riflarda farqlar mavjud bo'lib yana bir guruh psixologlar J.Mayer va P.Salovey empatiyani qobiliyat sifatida tasvirlaydilar, boshqa odamlarning his-tuyg'ularini, san'at asarlarini va boshqalarni aniqlash; his-tuyg'ularning to'g'ri va noto'g'ri yoki vijdonan va nomaqbuli fodasini farqlash qobiliyatidir deydi olimlar. Bu juda qiziq ta'rif, empatiya ifodalangan his-tuyg'ularning to'g'riligi va halolligini anglashni o'z ichiga oladi, bu ma'lumotlar bazasini baholashdan ko'ra, boshqa odamning his-tuyg'ularini chuqurroq talqin qilish darajasini ko'rsatadi.

Adler empatiya holatiga xos bo'lgan kundalik hayotdan bir qancha misollar keltiradi. Ushbu misollarda empatiyaning ixtiyoriy tabiati va uning bizda chuqur singib ketgan vosita reaksiyalari bilan bog'liqligi namoyon bo'lishi xarakterlidir.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th August, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

"Empatiya shunchalik kuchliki, biz o'zimizni himoya qilish uchun beixtiyor harakatlar qilamiz, garchi biz shaxsan tahdid qilmasak ham: odamlarning ongsiz ravishda kimdir stakan tushirsa, qanday munosabatda bo'lishini hamma biladi! ... Inson mehnatini kuzata oladigan odamlar kam. Baland binoning derazalarini qo'rquvdan qaltiramasdan yuvib, so'zlovchi fikr ipini yo'qotib, nutqini davom ettira olmasa, butun tinglovchilar o'zlarini noqulay va xijolatli his qiladilar".

Eng yirik rus psixologi S.L. Rubinshteynning fikricha, insonning "qalbi" uning boshqa odamlar bilan insoniy munosabatlar bilan bog'langan. U buni quyidagicha izohlaydi: bu butunlay insonning qanday insoniy munosabatlarga intilishi, boshqa odamlar bilan qanday munosabatlar o'rnatishga qodirligi bilan belgilanadi. Hayotning psixologik tahlili insoniy munosabatlarini ochib berishga qaratilgan boshqa odamlar, haqiqiy psixologiyaning o'zagini tashkil qiladi. Empatiyaning shaxsiy xususiyat sifatida mohiyati XX asrning yetakchi psixologlari tomonidan doimiy ravishda ochib berilgan.

Muloqot jarayoni, shaxslararo idrok, psixoterapiya usuli sifatida shaxsning sotsiolizatsiyasi va inkulturatsiyasi mexanizmi kabi ko'plab hodisalar empatiya fenomenini o'rganishdagi tushunchalar sifatida qaraladi. Bir qator tadqiqotchilar empatiyani hissiy jarayon, boshqalari esa kognitiv, intellektual jarayon sifatida talqin qilishadi. Biz esa ilmiy ishimizda esa empatiyani inson, tabiat, madaniyat va san'at ob'yektlari bo'lgan yaxlid hissiy - kognitiv jarayon sifatida talqin qilishga amal qildik.

Yuqorida ko'plab olimlarning empatiya tushunchasiga ta'riflarini ko'rib chiqdik. Olimlar shaxslardagi emotsional sohani o'rganish mobaynida shaxsning hissiy xatti-harakatlarini chuqur tahlil qilganlar, turli yosh davrlarida bunday xatti-harakatlarning o'zgarib turish (oshishini pasayishini) darajasini o'rganar ekanlar shaxslardagi hissiy-emotsional soha murakkab burilishlardan iborat degan xulosalarga kelganlar. Shu bilan bir qatorda hissiy-emotsional soha doirasida shaxslardagi empatiya tushunchasiga bir-biridan qiziq fikrlarni yozib qoldirganlar. Shunday qilib, empatiya fenomenini tushunishda tadqiqotchilarda ilgari surilgan fikrlar bir birini inkor etishini ham to'ldirishini ham ko'rish mumkin. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, empatiya odamlardagi ijobiy munosabat, altruistik xatti-harakatlar va boshqa shaxslarning ichki dunyosiga e'tibor berishdek qobiliyatini yaratadi hamda rivojlantiradi. Shundan kelib chiqib, empatiya shaxs hissiy sohasining asosiy tarkibiy elementlaridan biri ekanligini yana bir bor ta'kidlash mumkin.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th August, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Andreeva G. M. Ijtimoiy bilish psixologiyasi / G. M. Andreeva. - M.: Aspect Press, 2007. - 288 b.
2. Andreeva I. N. Hissiy intellekt: hodisani o'rganish / I. N. Andreeva // Psixologiya savollari. - 2007. - No 5. - B. 57-65
3. Andreeva G.M. Yigirmanchi asrning xorijiy ijtimoiy psixologiyasi. Nazariy yondashuvlar / Andreeva G.M., Bogomolova N.N., Petrovskaya L.A. - M.: Aspect-Press, 2001. - 288s.
4. Asmolov A.G. Shaxs psixologiyasi: Umumiy psixologik tahlil tamoyillari / A.G. Asmolov - M.: ma'no, 2002.
5. Bazhukova O.A. Aqli zaif o'smir o'quvchilarning xulq-atvoriga umidsizlikning ta'siri / O.A. Bajukov // Rossiya davlat pedagogika universitetining "Izvestiya" im. A.I. Gertsen. - 2011. - 139-son. - B.53-58.
6. Basova A. G. Empatiya va tajovuzkorlik o'rtasidagi munosabatlarning nazariy jihatlar / A. G. Basova // Yosh olim. - 2012. - 8-son. — S. 256-258.
7. Bauer I. Nima uchun siz his qilayotganingizni his qilyapman: intuitiv muloqot va oyna neyronlarining siri / I. Bauer; boshiga. u bilan. I. Tarasova. - Sankt-Peterburg: Verner Regen nashriyoti, 2009. - 111 p.
8. Belov V.G. Deviant qurboni bo'lgan o'smirlarning psixologik xususiyatlari / V.G. Belov, Yu.A. Parfenov, V.M. Kiryanov // P.F. nomidagi universitetning ilmiy eslatmalari. Lesgaft. - 2011. - No 9 (79). - S. 28-73.
9. Berkovits L. Agressiya: sabablari, oqibatlar va nazorati / L. Berkovits - Sankt-Peterburg: Prime Eurosign, 2001. - 304 p.

